4. UTFORDRINGER OG TILTAK

4.1 Innledning

I friluftslivsmeldingen er det beskrevet en rekke utfordringer for å opprettholde og styrke friluftsliv som en vesentlig friluftslivsaktivitet i befolkningen. De aller fleste av disse utfordringene er generelle og har gyldighet for alle grupper i befolkningen.

Blant utfordringene av særlig betyding, er overgangen til at stadig flere lever et stadig mer stillesittende og mindre fysisk aktivt liv i byer og tettsteder uten nærkontakt med naturen. Dette har konsekvenser både for befolkningens helse og for mulighetene til å skape forståelse for verdien av å ta vare på naturen. Fordi det ofte kreves større innsats av funksjonshemmede for å komme seg ut i naturen, vil denne utfordringen i enda sterkere grad gjelde for funksjonshemmede enn for befolkningen som helhet. Samtidig vil nytten av friluftsliv kunne være spesielt viktig for mange funksjonshemmede. Dette gjelder både i et forebyggende og rehabiliterende perspektiv og i et mestringsperspektiv.

Parallelt med at flertallet i mindre grad får tilgang til fysisk aktivitet og naturopplevelser utvikles friluftslivsaktiviteter som gir utfordringer i forhold til bl.a. slitasje på naturen og sikkerhet. Offroad-sykling og risikoaktiviteter som basehopping og rafting er eksempler på slike aktiviteter.

Bl.a. fordi valgmulighetene øker, blir det stadig enklere å velge bort friluftsliv til fordel for andre fritidssysler. Derfor er det først og fremst et kontinuerlig behov for å sette friluftsliv og friluftslivets samfunnsmessige betydning på dagsorden. Friluftslivsmeldingen gir et styrket grunnlag for å prioritere friluftsliv, både med utgangspunkt i friluftslivets verdi for helse og livskvalitet og med utgangspunkt i friluftslivets betydning for en bærekraftig utvikling. Om dette blir fulgt opp i praksis vil imidlertid i stor grad avhenge av hvilken prioritering friluftsliv får på statsbudsjettet og i budsjettene i fylker og kommuner i årene framover. Det vil også ha betydning om funksjonshemmedes organisasjoner selv i større grad er aktive pådrivere innen friluftslivsområdet.

Friluftslivsmeldingen beskriver tre like viktige hovedutfordringer i arbeidet med å sikre friluftslivet. De tre hovedutfordringen er:

- å sikre allemannsretten
- å sikre attraktive arealer og
- å motivere/stimulere til friluftsliv

Denne beskrivelsen innebærer at det handler om en helhet. Muligheten til å utøve friluftsliv, enten man er funksjonshemmet eller ikke, handler ikke bare om fysisk tilrettelegging, men minst like mye om motivasjon, om familie-/vennesituasjon, om lovgrunnlag og arealplanlegging og om informasjon, tid, økonomi, nærhet, transport m.m.

Friluftslivsmeldingen poengterer at i et samfunn som bruker store ressurser på reparerende helsetiltak, er det en utfordring å utforske og utnytte de mulighetene som friluftsliv og naturkontakt tilbyr på en bedre måte enn i dag. Friluftsliv gir både naturopplevelse og fysisk aktivitet, og denne kombinasjonen kan åpenbart utnyttes bedre, som bidrag til bedre helse og livskvalitet for alle.

I noen tilfelle vil de generelle utfordringene gjelde funksjonshemmede i enda større grad enn befolkningen generelt. Et eksempel på dette er motivasjon og stimulering. Det eksisterer i dag ingen utbredt kultur for at funksjonshemmede er aktive friluftslivsutøvere. Å motivere og stimulere funksjonshemmede til friluftsliv er derfor en betydelig utfordring.

De generelle utfordringene er nærmere omtalt i friluftslivsmeldingen. I det følgende omtales derfor bare generelle utfordringer med spesiell relevans for funksjonshemmede, samt utfordringer som er spesifikke i forhold til funksjonshemmedes behov for løsninger.

Friluftslivsmeldingen beskriver en rekke tiltak som bør gjennomføres for å løse de ulike utfordringene. Mange av disse tiltakene vil også bedre forholdene for funksjonshemmede, som for eksempel det å sette friluftsliv på dagsorden gjennom konferanser, friluftslivets

år og lignende og det å ta vare på arealer og opplevelseskvaliteter gjennom planlegging. Samtidig kan en øke nytteverdien av slike generelle tiltak ved å fokusere spesielt på friluftsliv for funksjonshemmede på konferanser, ved planlegging, tilrettelegging osv. I mange tilfelle vil det imidlertid være nødvendig med tilrettelagte tiltak. Det kan for eksempel være nødvendig med ledsagere, fysisk tilrettelegging, transporttilbud m.m. Men det er ikke nødvendigvis omfattende tiltak som trengs. Det kan handle om å sette opp et toalett på et område som ellers er tilgjengelig, organisere transport til et arrangement, mindre forbedringer på en turvei, supplering av en informasjonstavle og lignende.

Dersom en skal oppnå et best mulig friluftslivstilbud til alle grupper i befolkningen, må en gjennomføre både tiltakene beskrevet i friluftslivsmeldingen og tiltakene som beskrives i denne rapporten.

I alle tilfelle er det viktig at en tenker helhetlig. Både informasjon, tilrettelegging, aktivitet, nærhet/transport m.m. må være elementer i en slik helhetlig tenkning. Sist, men ikke minst, er det sentralt at de ulike brukergruppene involveres i planleggingen av ulike tiltak. Enten det gjelder aktivitetstiltak, fysisk tilrettelegging, informasjon m.v., er brukermedvirkning sentralt for å skape gode, etterspurte tilbud.

Friluftslivsmeldingen legger til grunn at friluftsliv er mangfoldig og at en innenfor rammen av helsefremmende og miljøvennlig aktivitet skal inkludere mange ulike former for friluftsliv, fra spasertur og lek i nærmiljøet til bading, fisking, lange fjellturer, sykling osv. Friluftsliv handler i stor grad om individuelle preferanser som kan variere betydelig. For funksjonshemmede handler det i tillegg om at en har behov for ulike tilrettelagte løsninger alt etter hvilken funksjonshemming en har. Som eksempel vil synshemmede, døve og bevegelseshemmede i mange tilfeller ha vidt forskjellig behov for hjelp/støtte og tilrettelegging for å kunne utøve samme aktivitet. Samtidig vil et tiltak som en sti/turvei beregnet på rullestol, kunne komme flere til gode, f.eks. familier med barnevogn, eldre som er dårlig til beins, synshemmede, syklister m.fl. En sentral utfordring i arbeidet for å gi et best mulig tilbud, vil være å legge vekt på enkle tiltak som kan komme flere brukergrupper til gode. Samtidig må det finnes tilbud også til dem som trenger ekstra tilrettelegging. En viktig utfordring er å inkludere så mange som mulig gjennom god planlegging og omtanke. Dette er også et kjernepunkt i universell utforming. I dag er ofte kunnskap, omtanke og helhetlig tenkning mangelvare. Det er ikke nødvendigvis snakk om omfattende og svært kostnadskrevende tiltak.

Friluftsliv er i stor grad en familieaktivitet. Samvær med familien er blant de viktigste motivasjonsfaktorene for å drive friluftsliv og innebærer at motivasjonstiltak og tilrettelegging bør rettes mot familien som helhet like mye som mot det enkelte individ. Områder og tiltak som gir et bredt spekter at muligheter og utfordringer bør derfor prioriteres. For familier med et funksjonshemmet medlem vil det være viktig med områder og aktiviteter som gir utfordring og opplevelse både for den funksjonshemmede selv og for resten av familien.

4.2 Holdninger, motivasjon og stimulering

Det å påvirke holdninger og skape motivasjon for å utøve friluftsliv, er slik arbeidsgruppen ser det, de viktigste utfordringene i arbeidet med å bidra til økt friluftslivsaktivitet. Dette gjelder for friluftsliv generelt, og det gjelder holdninger både hos den enkelte, hos foreldre/foresatte, førskolelærere, lærere, helsepersonell og engasjerte i de frivillige organisasjonene. Motivasjon er, om mulig, enda viktigere overfor funksjonshemmede. På grunn av de hindringer funksjonshemmede møter, kreves det litt mer for å være aktiv. Mange funksjonshemmede inviteres ikke med i aktiviteter og unnlater selv å melde seg på fordi man ikke føler seg ønsket, eller ikke tror det er mulig. Overbeskyttelse av funksjonshemmede er sannsynligvis også en faktor som må overvinnes. Ofte er det holdningene og kunnskapen som er en bremse, og ikke det at det er så store tiltak som kreves for å kunne bli med. Fokus må rettes mot hvordan man kan finne stimuleringstiltak som bidrar til å endre disse holdningene, og skape like muligheter for deltakelse.

Arbeidsgruppen mener MD bør ta initiativ til en holdningskampanje for å stimulere til økt friluftslivsaktivitet i befolkningen generelt og

blant funksjonshemmede spesielt. En slik holdningskampanje bør vurderes gjennomført som ett av tiltakene i friluftslivets år i 2005 og kan med fordel også rette fokus mot andre grupper i befolkningen som er lite aktive. Holdningskampanjen bør gjennomføres i samarbeid mellom funksjonshemmedes organisasjoner, friluftslivsorganisasjoner, idrettsorganisasjoner og myndigheter. Kampanjen bør fokusere på muligheter, og på å synliggjøre at de begrensninger mange tror finnes, ikke alltid er reelle. Foruten direkte holdningskampanjer vil både ulike typer informasjon, opplæring og muligheter til aktivitet/praktisk erfaring bidra til å endre holdninger. Mer om slike tiltak i kapittel 4.3 og 4.4.

Betydningen av sosiale nettverk er også en faktor i dette bildet. Folk flest har et sosialt nettverk på arbeidsplassen, og mange blir motivert av, og deltar i aktiviteter sammen med, kolleger. Andelen som ikke er i arbeid er mye større blant funksjonshemmede, og mange mangler derfor det sosiale nettverket som har utgangspunkt i arbeidsplassen.

Friluftslivsmeldingen beskriver barn og unge som de viktigste målgruppene i arbeidet med å stimulere og motivere til friluftsliv og har en rekke tiltak rettet mot disse målgruppene. Det er svært viktig at disse tiltakene gjennomføres og at tiltakene inkluderer funksjonshemmede barn og unge. Mange funksjonshemmede barn opplever en situasjon med isolasjon og få venner bl.a. fordi de faller utenfor i tradisjonelle aktiviteter/lek der det ofte handler om konkurranse. I friluftsliv vil funksjonshemmede barn lettere kunne oppleve å mestre aktiviteter/oppgaver på like fot med andre barn. I folkehelsemeldingen, St.meld. nr. 16 (2002-2003) "Resept for et sunnere Norge" vises det til at friluftsaktiviteter har helsebringende- og forebyggende effekter både for fysisk og mental helse og at det derfor er viktig at de tiltak som iverksettes på dette området inkluderer alle.

Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale:

- At MD iverksetter en holdningskampanje der en bl.a. skaper oppmerksomhet om gode eksempler som viser funksjonshemmedes muligheter til å utøve friluftsliv
- At en som et ledd i det helsefremmende arbeidet fokuserer på verdien av friluftsliv for helse og livskvalitet og gir tilbud om friluftslivsaktiviteter i regi av kommunehelsetjenesten, frivillige organisasjoner m.fl.

4.3 Informasjon, opplæring og kunnskap

Informasjon, opplæring og kunnskap er sentrale elementer for å motivere og stimulere til friluftsliv. Aktivt arbeid med informasjon, opplæring og kunnskapsspredning vil også kunne påvirke våre holdninger, jfr. kapittel 4.2. Informasjon, opplæring og kunnskap må ha både de funksjonshemmede selv og foreldre/foresatte, lærere/førskolelærere, helsepersonell m.v. som målgruppe. Det er arbeidsgruppens oppfatning at kompetansen hos lærere synes å være generelt dårlig både i forhold til friluftsliv generelt og i forhold til friluftsliv for funksjonshemmede spesielt. Dette bør bedres både ved endringer i lærerutdanningen og gjennom etterutdanningskurs. For å oppnå et akseptabelt omfang og kvalitet på friluftsliv, bør både friluftsliv generelt og friluftsliv for funksjonshemmede være tema i utdanningen for bl.a. vernepleiere, lærere, fysioterapeuter og ergoterapeuter.

Når det gjelder opplæring finnes det bl.a. aktivitetshefter for friluftslivsrelaterte aktiviteter som orientering, klatring, skileik og langrenn utarbeidet av Beitostølen helsesportsenter i samarbeid med Utdanning- og forskningsdepartementet v/Læringssenteret. Beitostølen helsesportsenter har også utviklet en hospiteringsmodell der idrettsorganisasjoner kan sende personer til hospiteringsopphold for å få praktiske opplevelser og erfaring med relevante aktiviteter for funksjonshemmede. Helsesportsenteret mener at denne modellen også kan utnyttes/utvikles i samarbeid med friluftslivsorganisasjoner. Helsesportsenteret har også et omfattende FOU-samarbeid med Norges idrettshøgskole med potensial for utviding med andre aktører og videreutvikling når det gjelder friluftsliv.

Viktige utfordringer er å gi den enkelte og familier den nødvendige opplæring i sentrale ferdigheter for å kunne ferdes i naturen samt opplysninger om friluftslivsmuligheter i

nærmiljøet. I dette arbeidet må det sikres at generelle tiltak beskrevet i friluftslivsmeldingen inkluderer funksjonshemmede. Samtidig er det viktig med informasjon om tilrettelegging, aktivitetstiltak m.m. når man vil oppsøke andre steder enn eget nærmiljø. Utenfor eget nærmiljø vil man som regel være mer avhengig av brosjyrer, guider osv. I størst mulig grad bør generell informasjon gi opplysninger om i hvilken grad de ulike tiltakene er tilpasset/tilrettelagt for funksjonshemmede. For å nå flest mulig bør informasjon gis på flere ulike måter, som for eksempel ved symboler på kart, informasjonsbrosjyrer, lest inn på en CD, på internett osv. Et sentralt poeng må være at informasjon som utarbeides er tilgjengelig for målgruppen informasjonen er rettet mot.

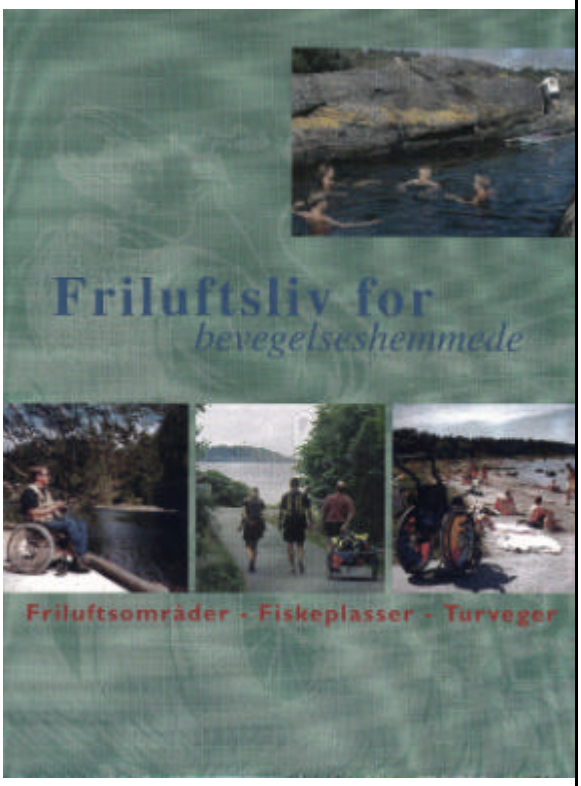
Kartleggingen av gjennomførte tiltak, jfr. vedlegg, har vist at det finnes noe informasjon om områder og aktiviteter, i form av brosjyrer, informasjon på internett m.m. Det synes imidlertid å være tilfeldig i hvilken grad slik informasjon er tilgjengelig for alle som kan ha nytte av den. En håndbok fra Norges Handikapforbund gir informasjon for hele landet om områders tilrettelegging for bevegelseshemmede. Denne håndboken er imidlertid ikke revidert på noen år og den omfatter som nevnt bare tilrettelegging for bevegelseshemmede. Tilsvarende, oppdatert informasjon bør finnes for alle typer av funksjonshemninger, i tråd med prinsippet om universell utforming. I mange tilfelle vil generell informasjon i form av brosjyrer, kart o.l. kunne revideres og utvides til å omfatte informasjon også om tilgjengelighet for funksjonshemmede.

I tillegg til generell informasjon om aktivitetsmuligheter og tilrettelegging er informasjon om hjelpemidler som kan lånes/leies/kjøpes til å utøve ulike aktiviteter viktig, jfr. kap. 4.8.

Boks 4.1.

Informasjonsbrosjyrer

"Kom deg ut" er en brosjyre over friluftsområder i Rogaland og Sunnhordland med informasjon om tilgjengelighet for funksjonshemmede på hvert område. Brosjyren er utgitt av friluftsrådet i Rogaland og Sunnhordland. Tilsvarende brosjyrer er også utarbeidet i Telemark jfr. bilde og i Sør-Trøndelag. Brosjyrene har kart, bilder og beskrivelser for de ulike områdene brosjyrene omhandler.

Kilde: Fylkesmannen i Telemark

<u>Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale:</u>

- At friluftslivsorganisasjonene og funksjonshemmedes organisasjoner arrangerer samlinger, kurs o.l. i friluftsliv for foreldre, lærere, barnehagepersonell, idrettsledere, kommuneansatte, fritidskontakter og andre som gjennom sitt arbeid eller sin hverdag for øvrig, har ansvar for funksjonshemmede barn og unge.
- At en forbedrer/utarbeider nasjonale symboler beregnet på kart, skilt og annen merking med informasjon om tilgjengelighet for ulike typer av

funksjonshemminger samt utarbeider retningslinjer/kriterier for bruk av symbolene

- At utdanningen for lærere, ergoterapeuter og vernepleiere revideres/endres og i større grad enn i dag tar inn friluftsliv generelt og for funksjonshemmede spesielt som del av den ordinære utdanningen og som del av utdanningstilbud i friluftsliv og idrett, f.eks. slik som samarbeidet mellom Høgskolen i Nord-Trøndelag og Valnesfjord helsesportsenter.
- At det i regi av Rikstrygdeverket, hjelpemiddelsentralene og kommunene utarbeides gode systemer for å informere om hjelpemidler som finnes til bruk i friluftslivsaktiviteter
- At en forbedrer eksisterende informasjons-, veilednings- og opplæringsmateriell som håndbøker, informasjonstavler, aktivitetshefter, tilgjengelighetsguider m.m. og at en supplerer trykt materiell med tilsvarende på internett, video, CD m.m.
- At det gis opplysninger om tilgjengelighet for funksjonshemmede for alle tilbud som det informeres om og som kan kjøpes via internettportalen www.inatur.no
- At tilgjengelighetsguiden fra Norges handikapforbund revideres og suppleres med informasjon om tilgjengelighet i tråd med prinsippet om universell utforming.
- At det i kommuner og fylker gjøres en systematisk gjennomgang av informasjon om tilgjengelighet for funksjonshemmede til friluftslivsområder og aktiviteter med sikte på å gi funksjonshemmede god informasjon om friluftslivsmuligheter i eget nærmiljø.
- At eksisterende informasjon om allemannsretten blir supplert med informasjon som er spesielt relevant/viktig for funksjonshemmede

Boks 4.2.

TilgjengelighetsGUIDEN
TilgjengelighetsGUIDEN fra Norges Handikapforbund er en reiseguide til ferie-reiser i Norge. Den inneholder informasjon om bl.a. hoteller, campingplasser og friluftsområder. For hvert område, hotell osv. er det markert med symbol om dette hotellet, området osv. er tilgjengelig for rullestolbruker eller for rullestolbruker med hjelper. Guiden har også en beskrivelse av kriterier for å bruke de to symbolene relatert til de ulike kategoriene reisemål. Friluftsområder i denne sammenheng er offentlig sikrede friluftsområder. Guiden gir god og oversiktlig informasjon for hele landet. Mye av informasjonen har lang varighet, men det er likevel et kontinuerlig behov for revisjon av guiden med noen års mellomrom.

Boks 4.3.

Naturen som aktivitetsarena – kurs
Naturen som aktivitetsarena er et dagskurs for aktivitører og annet voksenpersonell som jobber med eldre og funksjonshemmede. Hensikten med kurset er å motivere personalet til å bruke naturen som aktivitetsarena. Tema på kursene er tekniske hjelpemidler, ergonomi – tunge løft, praktiske aktiviteter, aktuelle turmål, allemannsretten, tursekken, naturen som spiskammer og erfaringsutveksling. Kurset arrangeres av Trondheimsregionens Friluftsråd i samarbeid med ergoterapeut.

Boks 4.4.

Friluftslivskurs for psykisk utviklingshemmede

For 12. året på rad arrangerer Drammens og Oplands Turistforening (DOT) kurs i friluftsliv for psykisk utviklingshemmede. Kurset er en kombinasjon av teori og aktivitet og har tema som bl.a. fotokurs, plantekjennskap, dyre-, fugle- og insektliv og kartforståelse. Til siste kurskveld/tur inviteres familiegruppen i DOT og turen annonseres som en tur for alle. Søsken og foresatte inviteres også til kurset fordi en har erfart at det er viktig ledsagerne også får øynene opp for den berikelse friluftsliv gir og at dette inspirerer til turer/arrangement i friluft også utenom kursene. Erfaringene med kurset er gode og har bl.a. resultert i at det er dannet turgrupper, som for eksempel "Gråbeingutta" som går turer annen hver uke.

4.4 Tilbud om aktiviteter

Organiserte aktiviteter utgjør en relativt liten del av friluftslivet. Samtidig er det grunn til å tro at organisert aktivitet bidrar til aktivitet på egenhånd seinere og således er viktigere enn omfanget isolert sett skulle tilsi. Friluftslivsorganisasjonene og friluftsrådene er sentrale tilbydere av organiserte aktiviteter. Gjennom sin innsats for å tilby friluftslivsaktiviteter til skoler med funksjonshemmede elever i Oslo-området har Oslo og Omland friluftsråd erfart at tilbudet om organiserte aktiviteter for funksjonshemmede er svært begrenset. Deres erfaring tilsier at det er lite som skal til for å skape et bedre tilbud.

I dette arbeidet er det viktig å skape grunnlag for varig aktivitet. Aktivitetene må være lystbetonte slik at de skaper grobunn for et ønske om mer aktivitet. Tilbud om aktiviteter for funksjonshemmede bør utvikles både gjennom aktiviteter spesielt tilrettelagt for funksjonshemmede og ved integrering av funksjonshemmede i ordinære aktiviteter. En viktig utfordring i forhold til aktivitetstilbud er å gi et tilbud også til psykisk utviklingshemmede og personer med psykiske lidelser. Erfaringer fra gjennomførte tiltak på dette området tilsier at friluftsliv er god terapi og stimulerer psyke, læreevne og motorikk. I samarbeid mellom funksjonshemmedes organisasjoner, friluftslivsorganisasjonene og helsemyndighetene bør det være store muligheter for økte tilbud og integrering av funksjonshemmede i aktiviteter som tilbys av friluftslivsorganisasjonene, kommunehelsetjenesten m.fl.

Både barnehager, SFO og grunnskole skal ha uteaktiviteter og funksjonshemmede barn skal på lik linje med sine klassekamerater være med på disse aktivitetene. Arbeidsgruppens inntrykk er at manglende kunnskap hos barnehagepersonell og lærere ofte er en hindring både for gjennomføring av, og for funksjonshemmedes deltakelse i, slike aktiviteter.

Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale:

- At MD tar initiativ til å gjennomføre et nasjonalt pilotprosjekt der foreninger som har friluftsliv i sin virksomhet gjennomfører tiltak og sprer erfaringer med integrering av funksjonshemmede i friluftslivsaktiviteter.
- At funksjonshemmede inkluderes i helsesektorens satsing på økt fysisk aktivitet i befolkningen
- At en i skoler og barnehager legger vekt på kompetanseutvikling, tilrettelegging, skaffer hjelpemidler m.m. slik at funksjonshemmede barn og unge får være med på uteaktiviteter.
- At en i regi av friluftslivsorganisasjonene og funksjonshemmedes organisasjoner tilbyr og markedsfører aktiviteter spesielt tilrettelagt for funksjonshemmede, samt legger til rette for integrering av funksjonshemmede i ordinære aktiviteter.

Boks 4.5.

Nærmiljøturer for psykiatriske pasienter
Drammen og Oplands Turistforening (DOT) har i flere år arrangert korte turer i nærmiljøet for ulike grupper av psykiatriske pasienter. Turene har gjerne vært knyttet til ulike tema og turistforeningen har stilt med frivillige som har gått sammen med deltakerne for å inspirere og gjøre turen lystbetont. En har erfart at det er viktig at turen ikke er for lang og at den ikke har preg av konkurranse, men at deltakerne har mulighet til å bruke tid til å se, sanse, nyte stille tjern, skogsus og lytte til fuglesang. Denne gruppen har gjerne liten tiltakslyst slik at tilrettelagte turopplegg er det beste. Formidling av fjellturer for psykiatriske dagpasienter har også inngått i dette arbeide. Buskerud fylkeskommune og kommunene har vært gode samarbeidspartnere i arbeidet.

4.5. Idrett og friluftsliv – to sider av samme sak?

Friluftslivsmeldingen og særlig folkehelsemeldingen legger stor vekt på den positive effekten av fysisk aktivitet for helse og livskvalitet. Begge meldingene gir et godt grunnlag for en samordnet satsing på de mange felles positive effekter og felles mål for idrett og friluftsliv. Gjennom mandatets punkt 5 har arbeidsgruppen fått i oppdrag å vurdere *"De erfaringer idrettsbevegelsen har på feltet fysisk aktivitet og funksjonshemming/integrering med særlig overføringsverdi til friluftslivet"*

Arbeidsgruppens erfaring, hovedsakelig basert på erfaringer fra Sør-Trøndelag, er at idretten tradisjonelt har hatt stort fokus på tradisjonelle idrettsaktiviteter, gjerne innendørs og lite fokus på friluftsliv. I Sør-Trøndelag jobbes det imidlertid nå med å kombinere idrett og friluftsliv. Erfaringen er at en har størst suksess/deltakelse når idrett og friluftsliv kombineres. Det å kombinere aktivitet og naturopplevelser, er viktig. Et eksempel på dette er arrangementet "Høstdag ved Haukvatnet" i Trondheim, jfr. boks 4.7.

Noen aktuelle utfordringer sett fra idrettens ståsted er bl.a. at det er behov for flate områder, til ballspill o.l. og at det er behov for flere stier/veier i tettstedsnære skogområder/marka som er tilrettelagt for rullestolbrukere. En spesifikk utfordring er at veiene ikke må være for bratte. Vinterstid kan snøscooter og slede være viktig for funksjonshemmedes muligheter til å komme seg ut i naturen. Samtidig er det viktig å tilrettelegge nærområder slik at man kan komme seg ut uten å behøve transport med snøscooter. En videreutvikling av skileikanlegg for dette formål er en mulighet. Tilsvarende som for stier og skogsveier er skiløyper ofte for bratte til å kunne brukes av bevegelseshemmede. Blinde kan ta seg fram i ulendt terreng om det tilrettelegges med tau, men det oppstår et sikkerhetsproblem om noen kapper tauet. Dette illustrerer at vedlikehold av anlegg er minst like viktig som å etablere anleggene.

Boks 4.6.

Aktivitetsdager for elever ved spesialskoler
Oslo og Omland Friluftsråd gjennomførte i 2001-2002 et pilotprosjekt der målet var mer friluftsliv og uteaktivitet for barn og unge med funksjonshemming i Osloskolenes spesialskoler/-klasser. Arbeidet rettet seg både direkte mot barna og mot personalet som har ansvaret for dem på dagtid.

Prosjektet har omfattet pilottur for en av skolene, utarbeiding av informasjonsmateriell, informasjons- og inspirasjonsseminarer for de ansatte med totalt ca. 25 deltagere og to turdager for hver av de tre skolene med totalt 55 elever og 36 voksne. Turdagene omfattet aktiviteter som følg tauet, spikking av seljefløyte, lytte til fuglesang, grilling, kanopadling, fiske, fangst av smådyr i vann m.m.

Oslo og Omland friluftsråd har sammenfattet sine erfaringer med prosjektet i en prosjektrapport der det bl.a. kommer fram at informasjons- og inspirasjonsseminar for de ansatte var svært nyttig for å få utbytte av turdagene. Her gikk man gjennom erfaringer og forventinger, aktiviteter som ville kreve deltagelse fra de voksne m.m. Seminaret bidro til stort pågangsmot og deltagervilje hos de voksne. Etter pilotturen ble det utarbeidet et skjema for å innhente informasjon om deltagernes antall og ferdigheter/funksjonshemminger relatert til aktivitetene som man planla å gjennomføre. Skolene har lite tilbud på dette området fra før, og tiltaket fikk derfor positiv respons. Alle skolene var interessert i et videre samarbeid.

I Sør-Trøndelag er man av den oppfatning at et anlegg tilsvarende Haukvatnet bør finnes i alle kommuner, jfr. boks 4.7. Dette er et tilbud til hele familien. Ledsagerordningen er også et viktig tilbud som bør opprettholdes/forbedres. Det samme er muligheten for å låne nødvendig utstyr. Når det gjelder holdninger/motivasjon har en jobbet mye med informasjon til mange ulike grupper, bl.a. til funksjonshemmedes organisasjoner, media, skoleverket, fysioterapeuter, ergoterapeuter og helsestasjoner. Det er viktig å skape et sosialt miljø der funksjonshemmede kan delta. Dette kan gjerne gjøres ved at en får funksjonshemmede inn i verv i organisasjonene

Arbeidsgruppens konklusjon på grunnlag av erfaringene fra Sør-Trøndelag tilsier at idrettens integreringskonsulenter også i andre fylker bør arbeide for å kombinere idrett og friluftsliv, og at det bør utvikles et tettere samarbeid mellom idrettsorganisasjonene, friluftslivsorganisasjonene og funksjonshemmedes organisasjoner, jfr. kapittel 4.11. Rehabiliteringssentre som for eksempel Beitostølen bør også kunne spille en rolle i et utvidet samarbeid om å kombinere idrett og friluftsliv.

<u>Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale:</u>

- At det iverksettes en satsing i regi av idrettens integreringskonsulenter i samarbeid med friluftslivsorganisasjonene og funksjonshemmedes organisasjoner på å kombinere idrett og friluftsliv for funksjonshemmede
- At det etableres et nettverk for erfaringsutveksling mellom idrettens integreringskonsulenter, friluftslivsorganisasjonene og funksjonshemmedes organisasjoner både på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå.
- At det i regi av landets rehabiliteringssentre legges vekt på å tilby/bruke idrett- og friluftslivsaktiviteter i rehabiliteringen slik en bl.a. har gjort ved Valnesfjord og Beitostølen helsesportsenter og ved Modum Bads Nervesanatorium.

Boks 4.7.

Haukvatnet idretts- og friluftsanlegg

Haukvatnet idretts- og friluftsanlegg i Trondheim er spesielt tilrettelagt for funksjonshemmede. En 2.3 km lang asfaltert turvei går rundt Haukvatnet. Langs veien/-vannet finnes fiskeplasser, rasteplasser, skytebane, et serveringssted og toalett, alt tilrettelagt for funksjonshemmede.

Anlegget brukes mye til uorganisert aktivitet av så vel funksjonshemmede som funksjonsfriske både sommer og vinter. Både barnevogner, rulleskøyter, rulleski og sykler er ofte å se i anlegget. Diverse organisert aktivitet foregår også i og i tilknytning til anlegget. Hytta Hauken drives av Trondheim Handicapidrettslag og leies ut til arrangementer og samlinger. På aktivitetsdagen "Høstdag ved Haukvatnet" har en diverse aktiviteter ut fra denne løypen, bl.a. ballaktiviteter, skyting, boccia, natursti m.m. Høstdagen er et populært friluftsarrangement som vanligvis samler rundt 400 (700 i 2003!) deltakere fra nyfødte i barnevogn til de godt voksne med og uten stokk samt deltakere med mange typer funksjonshemminger. Det er tradisjon at Dalgård Skoles Musikkorps, som er et korps for psykisk utviklingshemmede, spiller før åpning og start. Høstdag ved Haukvatnet har vært arrangert hvert år siden 1991.

Både anlegget og aktivitetene er resultat av et godt samarbeid mellom blant andre kommunen, idrettskretsen, friluftsrådet m.fl.

Oppgaveløsning under Høstdag ved Haukvatnet

Foto: Kirsti Jaråker

4.6 Planer, lover og regler

Prosjektet planlegging for alle ble gjennomført i regi av MD som et ledd i "Handlingsplan for funksjonshemmede 1998-2001" (St.meld. nr. 8 (1998-99)). Gjennom dette prosjektet har en satt tilgjengelighet for funksjonshemmede på alle samfunnsområder og universell utforming på dagsorden. Universell utforming forutsetter at en vurderer tilgjengelighet for alle i plan-prosesser på alle nivå fra fylkesplaner, verne-planer og kommuneplanens arealdel og ned til det enkelte byggeprosjekt. Det foreligger et betydelig forbedringspotensial før dette skjer i praksis på alle nivå i alle kommuner. For å øke mulighetene til friluftsliv for funksjons-hemmede vil det også være av betydning at universell utforming legges til grunn for forvaltningsplaner for ulike naturvern og friluftslivsområder.

Resultatet av planlovutvalgets arbeid og konklusjoner vil få avgjørende betydning for i hvilken grad og på hvilken måte områder for friluftsliv vil bli sikret i framtiden. Det er svært viktig at en framtidig plan- og bygningslov sikrer mulighetene for å ivareta friluftslivsinteressene for alle. I tillegg til ved arealplanlegging er det en utfordring å ivareta funksjonshemmedes interesser når øvrige lover, forskrifter, retningslinjer osv. utformes og revideres.

Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale:

- At universell utforming legges til grunn i planlegging på alle nivåer, herunder at det stilles krav til at en vurderer tilgjenglighet for funksjonshemmede i kommunenes handlingsplaner for idrett og friluftsliv.
- At funksjonshemmedes interesser ivaretas ved utforming og revidering av lover, forskrifter, retningslinjer m.v. som er av betydning for muligheten til å utøve friluftsliv, herunder ny plan- og bygningslov.

4.7 Attraktive arealer

Attraktive arealer for friluftsliv handler både om at arealene må finnes, være tilgjengelige og at de må ha kvaliteter som gjør dem attraktive for friluftsliv. Som det går fram av friluftslivsmeldingen er stillhet og ro og fravær av støy og stress de viktigste kvalitetene ved friluftsliv. Det er derfor avgjørende at slike kvaliteter er tilgjengelige for alle. Det å oppleve dyr og planter, være sammen med familien og få mosjon er andre viktige kvaliteter ved friluftsliv. Utfordringer og tiltak som er forbundet med å hindre nedbygging av betydningsfulle friluftslivsarealer og å ivareta opplevelseskvaliteter, er nærmere omtalt i friluftslivsmeldingen.

I forhold til funksjonshemmede innebærer det særlige utfordringer å gjøre områder tilgjenge-lige for friluftsliv, f.eks. å gjøre en sti/turvei tilgjengelig for rullestolbrukere eller gi mulig-het til motorisert transport uten at de fysiske inngrepene eller forstyrrelsene blir så store at det forringer naturopplevelsen for andre som ferdes i det samme området.

Oversikten over gjennomførte tiltak, jfr. ved-legg, viser at det er mange eksempler på fysiske tilretteleggingstiltak med sikte på å gjøre områder tilgjengelig, særlig for bevegelseshemmede. Fysisk tilrettelegging synes derfor ikke å være den viktigste ut-fordringen, men mye kan likevel forbedres. Ikke alle tiltak har vært like gjennomtenkte og vellykkede. Til tross for at det er gjort mange enkelttiltak for bedre tilgjengelighet, er det fortsatt slik at funksjonshemmede ofte utestenges fra friluftslivsområder**.** Det er mye som tyder på at det finnes mange områder som er nesten eller delvis tilrettelagt for funksjons-hemmede og at det er stort potensial for å forbedre allerede gjennomførte tiltak.

Det er en åpenbar utfordring å implementere tenkningen som har fått betegnelsen universell utforming i all planlegging og tilrettelegging for friluftsliv. Dette kan f.eks. gjøres ved at det utarbeides veiledningsmateriell, registrerings-materiale, skjema/sjekklister med spørsmål o.l. til hjelp for å kunne vurdere hvordan områder er tilrettelagt for ulike typer av funksjons-hemminger og for å kunne vurdere hvordan man skal utforme nye områder i tråd med universell utforming. Gjennom et prosjektet i Porsgrunn har man bl.a. erfart at "*ingen fri-luftsområder hadde ledelinjer for syns-hemmede, noe som både teknisk og økonomisk er en bagatell å innarbeide*". Et arbeid med å utarbeide veiledningsmateriale kan bygge på erfaringer, skjema, sjekklister fra prosjekt i Porsgrunn og Kristiansand.

Tilgjengelighetstiltak må favne bredt i forhold til typer av funksjonshemninger; bevegelse, syn, hørsel, miljø og kognitive funksjonsnedsettelser. Universell utforming må anvendes som et grunnleggende prinsipp. Dette vil på enkelte områder innebære utviklingsarbeid med hensyn til løsninger, men det foreligger en del informasjon om til rettelegging og universell utforming i uteområder, jfr. vedlegget. Mesteparten av foreliggende materiale er imidlertid på området bevegelseshemning. Det bør arbeides for å utvikle mer materiell som beskriver gode løsninger også for andre typer funksjonshemninger.

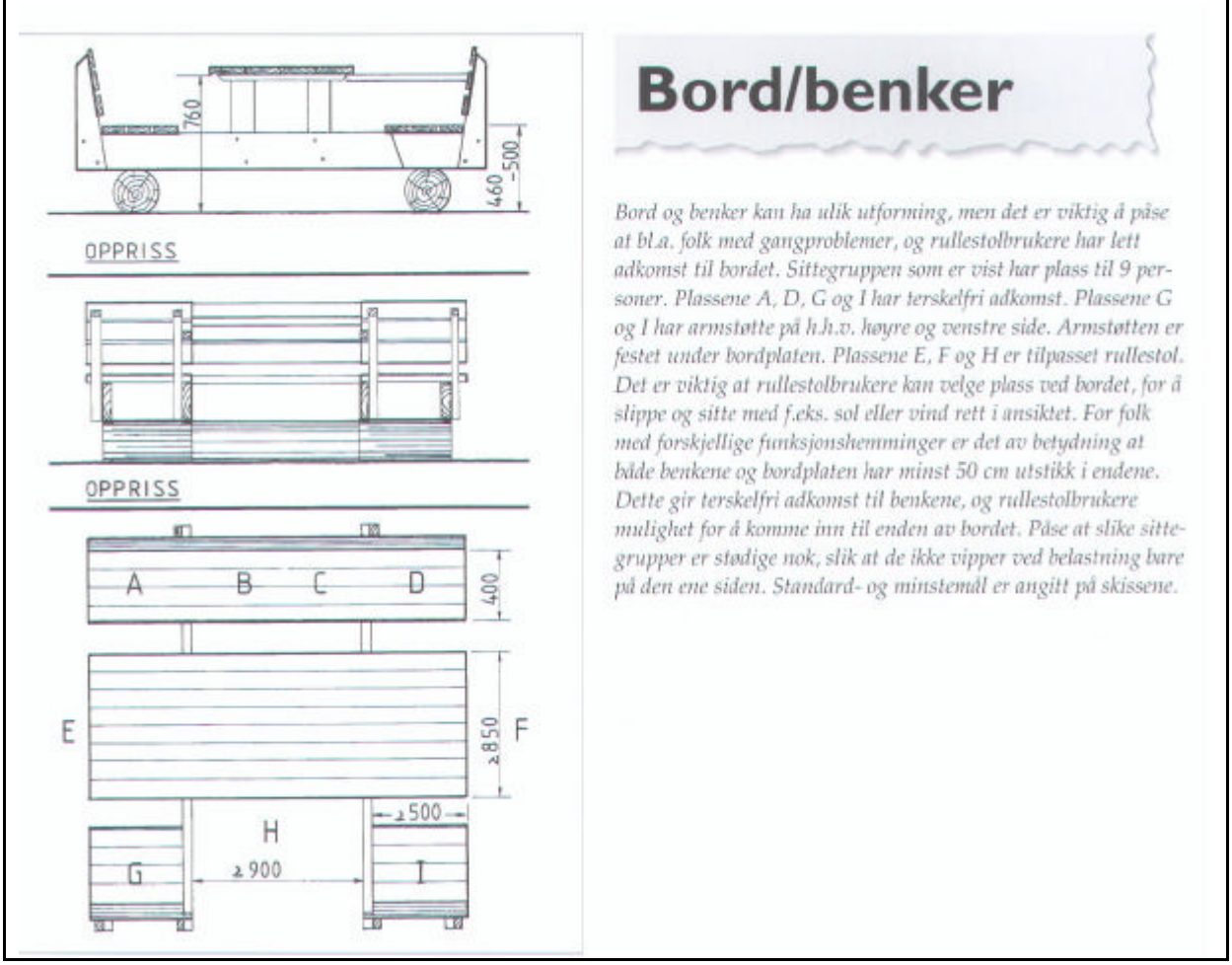
<u>Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale er:</u>

- At det utarbeides veiledningsmateriell til bruk ved tilrettelegging for funksjonshemmede og herunder at det utarbeides vurderingsskjema og retningslinjer/kriterier for hva som er god tilgjengelighet for ulike brukergrupper til ulike friluftslivsområder
- At universell utforming legges til grunn i planprosesser, tilskuddsordninger m.v. slik at nye tiltak ikke planlegges og gjennomføres uten at en har vurdert tilgjenglighet for funksjonshemmede.
- At DNs håndbok "Naturvennlig tilrettelegging" revideres og suppleres med stoff spesielt relevant for til rettelegging for funksjonshemmede.
- At en prioriterer opprusting og forbedring av eksisterende tilrettelegging. Aktuelle tiltak er f.eks. slakere stigning, bedre dekke og ledelinjer for synshemmede på stier/turveier og skiløyper, ruste opp P-plasser, badeplasser m.v.
- At en både ved opprusting og nyanlegg, legger vekt på å skape områder som er attraktive for mange brukergrupper/hele familien.
- At alle kommuner avsetter areal ett eller to steder som utviklingsområder for friluftsliv for alle der en ser på både parkering/adkomst, aktiviteter, toalett, informasjon m.m.
- At det etableres samarbeid mellom funksjonshemmedes organisasjoner, friluftslivsorganisasjonene, grunneiere m.fl. om etablering og merking av turveier, skiløyper o.l.
- At en etablerer samarbeid mellom funksjonshemmedes organisasjoner og NAF om å opplyse i NAFs veibok om hvor det finnes tilrettelagte turløyper, handikaptoalett etc.
- At en evaluerer utvalgte eksempler på eksisterende fysisk tilrettelegging i forhold til universell utforming.
- At en gjennomfører brukerundersøkelser for å finne ut hvem som bruker tilrettelagte områder og hvor fornøyde brukerne er.

Boks 4.8.

Veilede r for tilrettelegging

Nordland fylkeskommune ved Fylkesrådet for funksjonshemmede har utarbeidet heftet "Tilrettelegging for funksjonshemmede i friluftsområder, ideer og veiledning". Heftet gir detaljert informasjon om ulike tilretteleggingstiltak og hvordan de skal utformes for å dekke funksjonshemmedes behov. Heftet omhandler parkeringsplasser og rasteplasser, turveier, broer/overganger, hvileplasser, fiskebrygger, toalett/omkledningsrom, bord/benker, hesterampe og gapahuk. For turveier gis det for eksempel informasjon om stigningsforhold, veibredde, veidekke-/overflatestruktur og ledelist/stoppkant. Veilederen har i tillegg til tekst og bilder, detaljerte tegninger med angivelse av lengde/høyde/bredde, stigningsforhold m.m. for de ulike tiltakene. Det er også en beskrivelse av bakgrunnen for de ulike målangivelsene. Veilederen gir også informasjon om prosess for etablering av friluftsanlegg, om naturvennlig tilrettelegging og om aktuelle tilskuddsordninger

Kilde: Fra Tilrettelegging for funksjonshemmede i friluftsområder. Nordland fylkeskommune Fylkesrådet for funksjonshemmede - Utbyggingsavdelingen

4.7.1 Attraktive arealer i nærmiljøet

Det lettest tilgjengelige og oppnåelige friluftslivet for alle er det som kan foregå i nærmiljøet i hverdagen. Derfor legger friluftslivsmeldingen størst vekt på arealene inne i og i umiddelbar nærhet av byer og tettsteder. For barn, eldre, funksjonshemmede og andre med begrenset aksjonsradius er områdene i nærmiljøet ekstra viktige. Å følge opp friluftslivsmeldingens satsing på å skape muligheter for friluftsliv i og ved byer og tettsteder er derfor sentralt.

I tillegg til de generelle utfordringene som beskrives i friluftslivsmeldingen, er det nødvendig at en gjør de nødvendige tilpasninger som vil gjøre områdene tilgjengelige

og attraktive for funksjonshemmede. Utfordringene kan være knyttet til kryssing av veier og jernbaner (bratte trapper, høye broer, lydsignal), stigningsforhold og ledelinjer på turveier, atkomst til aktivitetsområder osv.

Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale er:

- At kommunene gjør en gjennomgang av eksisterende friluftslivsmuligheter og tilrettelegging i og ved byer og tettsteder med sikte på å avdekke forbedringspotensial for å gjøre områdene tilgjengelig for funksjonshemmede.
- At Jernbaneverket i forbindelse med den pågående saneringsog nybyggingsprosessen for jernbaneoverganger gjør en gjennomgang og vurdering av overganger i forhold til kryssingsmuligheter for funksjonshemmede

Foto: Frank Laumann

Turveier tilrettelagt for rullestolbrukere er et viktig tiltak i nærområder til byer og tettsteder

4.7.2 Offentlig sikrede friluftslivsområder

Områder som er sikret til friluftslivsformål (dvs. områder som med offentlige midler er ervervet eller servituttbelagt til friluftslivsformål) er ofte områder som er attraktive og mye brukt. Disse områdene er som regel tilrettelagt med P-plass, toaletter, stier m.m., men er ikke nødvendigvis tilgjengelige for funksjonshemmede. Tilgjengelighet for funksjonshemmede er imidlertid satt på dagsorden gjennom kåringen av årets friluftslivsområde i 2001. Et område i hvert fylke ble da kåret som det beste med hensyn til tilgjengelighet for funksjonshemmede jfr. vedlegget. En generell utfordring beskrevet i friluftslivsmeldingen er at det bevilges lite midler til drift, vedlikehold og utbedring av slike områder. En økning i bevilgningene til dette med vekt på til rettelegging for funksjonshemmede, vil ha stor verdi for mange. I arbeidet med å sikre nye områder bør det også legges vekt på å sikre områder som har, eller med enkle grep kan få, et mangfold av muligheter og med det stor verdi for mange. Det bør etableres som et fast system at universell utforming vurderes når det skal gjennomføres tiltak og at områdene gjøres tilgjengelig for funksjonshemmede så langt det er mulig uten at det går på bekostning av hensyn til naturen eller naturopplevelsen.

Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale er:

- At det gjennomføres et pilotprosjekt for gjennomgang og forbedring av tilgjengelighet for funksjonshemmede i noen utvalgte offentlig sikrede friluftslivsområder.
- At bevilgningene til vedlikehold og tilrettelegging i sikrede friluftslivsområder, økes, og at det legges vekt på tilrettelegging for funksjonshemmede
- At det ved tildeling av midler til tilrettelegging i sikrede friluftslivsområder settes krav om at en vurderer og redegjør for tilgjengelighet for funksjonshemmede
- At en i arbeidet med sikring av nye områder prioriterer områder i og ved byer og tettsteder og herunder områder som har eller kan få stor verdi for funksjonshemmedes muligheter til friluftsliv

4.7.3 Større fjell- og skogområder

Som beskrevet i friluftslivsmeldingen har store skog- og fjellområder stor verdi, ikke bare som områder for friluftsliv, men også i kraft av sin eksistens og for vår identitet. Når det gjelder de store urørte områdene er hovedpoenget og verdien ved disse først og fremst knyttet til å ta vare på dem som fortsatt urørte områder og å ta vare på de kvalitetene som knytter seg til disse områdene, som dyreliv- og planteliv, stillhet og ro. Dette er områder som relativt få oppsøker, men som har en verdi for langt flere enn dem som ferdes i områdene. For å bevare områdenes kvaliteter, er det nødvendig å stille ekstra strenge krav til hvordan en ferdes i disse områdene. Samtidig bør en legge vekt på å finne løsninger som gjør det mulig også for funksjonshemmede å oppleve slike områder.

Områder der det finnes skogsveier eller andre veier, der det er tilrettelagt med hytter, stier og løyper osv., er områder der langt flere ferdes. I slike områder, i likhet med nærområder og sikrede friluftslivsområder, antar arbeidsgruppen at det er et betydelig potensial for å bedre tilgjengeligheten for funksjonshemmede. Et åpenbart forbedringspotensial er muligheten for rullestolbrukere til å ferdes på skogsbilveier som er stengt for biltrafikk. Slike veier er ofte stengt med bommer som også stenger ute rullestoler. Tilrettelegging i forbindelse med turistveiprosjektet i regi av Statens vegvesen bør også være et område der tilrettelegging for funksjonshemmede bør stå sentralt. Det samme gjelder turisthytter, utleiehytter som ligger nært vei, vann eller på andre måter er generelt lett tilgjengelig.

Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale er:

- At det utvikles nye veibommer til bruk på private veier som utformes slik at rullestoler kan passere
- At funksjonshemmedes organisasjoner i samarbeid med grunneierorganisasjonene m.fl. ser på mulighetene for å bedre funksjonshemmedes adgang til bruk av skogsbilveier og lignende veier, herunder både motorisert og ikke motorisert bruk
- At det i regi av Statskog, DNT, kommunene m.fl. og i samarbeid med funksjonshemmede organisasjoner, gjøres en gjennomgang og vurdering av hytter, turveier, fiskeplasser osv. som ligger nært vei/vann med sikte på å skape flere helhetlige friluftslivstilbud til funksjonshemmede.
- At universell utforming legges til grunn ved tilrettelegging som gjennomføres i turistveiprosjektet i regi av Statens vegvesen

4.7.4 Områder vernet etter naturvernloven

Funksjonshemmedes muligheter til friluftsliv i nasjonalparker og andre verneområder ble omtalt spesielt i friluftslivsmeldingen i kapittel 9.3.2. I forbindelse med budsjettforliket mellom regjeringspartiene og Fremskrittspartiet høsten 2002 ble det utformet et oppdrag til regjeringen om bærekraftig bruk av fjell og utmark og herunder spesielt om verneområdene. Regjeringen har gitt et tilsvar på oppdraget gjennom revidert nasjonalbudsjett 2003 (RNB).

Både i friluftslivsmeldingen og i RNB går det fram at formålet med vernet og hensynet til natur- og kulturverdier fortsatt skal legge rammene for hvilken aktivitet som kan tillates i de ulike verneområdene. Tyngre, tekniske tiltak som for eksempel større reiselivsanlegg skal fortsatt være lokalisert utenfor verneområder, men det understrekes at det er et potensial for økt bruk av store verneområder til ulike former for utleie, servering, guiding/-fjellføring, padling, leirskoler og lignende. Både i friluftslivsmeldingen og i RNB går det også fram at det er hensynet til naturen som skal vektlegges, ikke om aktiviteten er kommersiell eller ikke. Det slås videre fast at det fortsatt skal være et strengt motorferdselregime. Når det gjelder tilrettelegging for funksjonshemmede vises det også i RNB til arbeidsgruppen og at den bl.a. vil vurdere funksjonshemmedes tilgjengelighet til verneområdene.

Slik arbeidsgruppen vurderer det, er det flere muligheter for tiltak som relativt enkelt kan gjennomføres for å legge bedre til rette for friluftsliv for funksjonshemmede i verneområdene uten at dette går på bekostning av formålet med vernet eller områdenes opplevelseskvaliteter. I stor grad handler dette om forbedring av allerede eksisterende tilrette-

legging. Arbeidsgruppen mener det er viktig å kartlegge hva man har, og hva som kan gjøres med enkle midler. Generelt kan en trolig få til mye ved å legge vekt på universell utforming i områder som allerede er lett tilgjengelig generelt sett. Når det gjelder motorisert ferdsel mener arbeidsgruppen det er viktig å ivareta muligheten til å oppleve stillhet og ro, men samtidig få til smidige løsninger. Dette kan for eksempel handle om bruk av eksisterende veier som ikke er åpne for allmenn ferdsel og koordinering av trafikk med eiere/drivere av turisthytter som har anledning til å bruke disse veiene.

Arbeidsgruppen ser det som aktuelt at det gjennomføres et pilotprosjekt der en konkret vurderer hvilke muligheter en har for å bedre funksjonshemmedes muligheter til friluftsliv i et eller noen få utvalgte områder. Mest aktuelt er dette i områder der friluftsliv er en del av formålet med vernet og/eller områder som generelt er lett tilgjengelige. Enkelte landskapsvernområder og naturreservater bør også vurderes i denne sammenheng.

Generelt bør tilgjengelighet for funksjonshemmede inngå i de vurderinger som skal gjøres når forvaltningsplaner for de enkelte verneområdene utarbeides/revideres. Det bør prioriteres å utarbeide forvaltningsplaner, særlig i områder med stor verdi for friluftsliv.

Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale:

- At det gjennomføres et pilotprosjekt med hensyn til å øke tilgjengeligheten for funksjonshemmede i en utvalgt nasjonalpark eller annet stort verneområde
- At det foretas en gjennomgang av tilretteleggingstiltak i eksisterende nasjonalparker og andre relevante store verneområder der en vurderer mulighetene for en mer universell utforming av tiltak
- At en reviderer veiledningsmateriell (standarder) for informasjonstiltak i verneområder og inkluderer hensyn til funksjonshemmede
- At det innarbeides krav til universell utforming av bygninger og andre tiltak ved bruk av statlige tilskudd til etablering av nye informasjonssentre, utbedring av turisthytter og lignende.

4.8 Hjelpemidler

4.8.1 Motoriserte hjelpemidler

Mange funksjonshemmede, særlig de bevegelseshemmede, er i større eller mindre grad avhengige av motorisert transport for å kunne komme seg ut i naturen. Bruk av hund og hest vil i en del tilfelle kunne erstatte behovet for motorisert transport, men slike tilbud er ikke tilgjengelig overalt og vil neppe kunne dekke alle behov. Bestemmelsene i lov om motorisert ferdsel i utmark og vassdrag med tilhørende forskrifter er derfor viktige for muligheten til å kunne utøve friluftsliv for mange funksjonshemmede. Det er derfor viktig at en aksepterer et skille mellom funksjonshemmede som er avhengig av denne type transport og andre når det gjelder adgangen til motorisert ferdsel i utmark.
Arbeidsgruppen finner det videre viktig å understreke at motorisert ferdsel for funksjonshemmede handler om transport for å komme til ulike steder, ikke kjøring for kjøringens egen skyld. Arbeidsgruppen har særlig diskutert bestemmelsene for motorisert ferdsel på snødekt mark og på barmark.

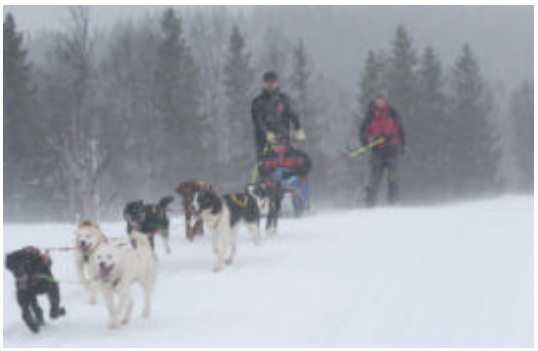

Foto: Devegg Ruud

Tur med hundespann kan være et godt alternativ til motorisert transport for funksjonshemmede som søker villmarksopplevelser

Når det gjelder motorisert ferdsel på snødekt mark gir gjeldende regelverk i hovedsak gode muligheter til motorisert ferdsel for funksjonshemmede. Det er likevel problem knyttet til at en må søke kommunene om dispensasjon. Slik arbeidsgruppen vurderer situasjonen synes noen kommuner å være svært strenge i sin dispensasjonspraksis samtidig som mange kommuner gir omfattende dispensasjoner til langt flere enn dem som er avhengige av slik

transport. I de deler av landet der det finnes et løypenett for rekreasjonskjøring med snøscooter kan det også i noen grad oppleves som et problem at funksjonshemmede blir henvist til kun å bruke disse løypene. Med det blir funksjonshemmede gitt en dårligere mulighet til å oppleve stillhet og ro enn andre friluftslivsutøvere som har mulighet til å velge andre områder enn der det finnes snøscooterløyper. Arbeidsgruppen mener at en bør vurdere å legge adgangen til å gi dispensasjon til motorisert ferdsel til funksjonshemmede til fylkesmannen. En bør også vurdere om det bør være en kobling mellom det å kunne få adgang til motorisert ferdsel i utmark og adgangen til å få parkeringskort for bevegelseshemmede. Arbeidsgruppen vil ikke entydig anbefale en bestemt løsning men mener det bør gjøres en konkret vurdering av hvorvidt det er behov for endringer i gjeldende regelverk eller om en kan komme langt med presiseringer til kommunene i forhold til hvordan eksisterende regelverk skal tolkes.

Når det gjelder kjøring på barmark er det ytret ønske fra jaktinteresserte funksjonshemmede om noe lettere tilgang til bruk av barmarkskjøretøy i forbindelse med jakt. Det er i den sammenheng aktuelt å se også på bestemmelser i viltloven.

Til barmarkskjøring finnes ulike kjøretøyer som er aktuelle å bruke for funksjonshemmede. Blant disse er det variasjon i hvorvidt kjøretøyene kan brukes/er interessante å bruke for andre og grad av slitasje bruken fører med seg. Dersom det er mulig å klassifisere enkelte kjøretøy som på grunnlag av oppbygning, fart osv. bare er interessante å bruke for funksjonshemmede og samtidig gir minimale skadevirkninger på naturen, kan en vurdere om det kan innføres andre regler for bruken av slike kjøretøy enn for bruk av andre motoriserte barmarkskjøretøy. Generelt er opplæring i bruken av kjøretøy viktig. Både av tekniske og miljømessige grunner bør det settes krav til opplæring for bruk av motoriserte kjøretøy i utmark.

Sommerstid er det også en utfordring knyttet til private skogsveier o.l. som er sperret med bom. Disse veiene vil i de fleste tilfelle være lett tilgjengelige for turgåere, syklister osv. men er i mange tilfelle utformet på en slik måte at rullestoler og da særlig elektriske rullestoler ikke kan passere. Åpning av slike bommer/veier for rullestoler vil utvide bevegelseshemmedes muligheter til friluftsliv i betydelig grad. Bilkjøring for funksjonshemmede på slike veier er også et tiltak som bør vurderes. Her finnes det mange muligheter innenfor rammen av dagens regler. Handikapforeningen for aktive handikappede har f.eks. inngått avtale med Løvenskiold om lån av nøkkel til bommer for å kunne kjøre på skogsbilveier i deres område som er stengt for alminnelig biltrafikk.

Generelt vil arbeidsgruppen peke på at funksjonshemmedes organisasjoner må være en sentral aktør i debatten om bruk av snøscooter, barmarkskjøretøy og andre motoriserte hjelpemidler for funksjonshemmede.

Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale:

- At en parallelt med evalueringen av motorferdselforsøket gjør en gjennomgang av eksisterende regelverk og forklaringer/rundskriv til dette med sikte på å få en praksis som dekker funksjonshemmedes behov for motorisert transport uten at dette er til skade for naturen eller går på bekostning av muligheten til naturopplevelse/-opplevelse av stillhet og ro.
- At en vurderer å gjøre endringer i viltloven for å bedre funksjonshemmedes adgang til jakt.

4.8.2 Andre hjelpemidler, klær og utstyr

Mange funksjonshemmede er avhengig av personlige hjelpemidler for å kunne delta i ulike aktiviteter. Det kan imidlertid være vanskelig å få tilgang til slike hjelpemidler. Grunnen kan være at det ikke er utviklet spesialtilpassede hjelpemidler for mange aktiviteter og kombinasjoner av funksjonshemming og aktivitet og/eller av økonomiske grunner. Slike hjelpemidler kan være svært dyre og Folketrygden gir ikke støtte til hjelpemidler og proteser til trening, stimulering og aktivisering for personer over 26 år. Denne grensen er nylig hevet fra 18 år. Arbeidsgruppen mener denne grensen bør fjernes helt. Friluftsliv og annen fysisk aktivitet er viktig for helse og livskvalitet for alle, ikke bare for dem som er under 26 år.

Noen aktivitetshjelpemidler kan standardiseres, mens andre krever stor grad av individuell tilpassing. Det er behov for større fleksibilitet med hensyn til funksjonshemmedes mulighet til å prøve ulike typer friluftslivsaktiviteter for å finne den/de typer av aktiviteter som den enkelte ønsker å drive med på sikt. Dette gjelder spesielt barn og unge. Slik arbeidsgruppen ser det bør ansvaret for hjelpemidler til friluftslivsbruk ligge hos hjelpemiddelsentralene og Rikstrygdeverket og hjelpemiddelsentralene bør være de som låner ut friluftslivsutstyr. Det bør etableres en enklere utlånsordning enn det en har i dag, eventuelt i samarbeid med kommunene.

Mange vil også være avhengig av spesialtilpassede klær og spesialtilpasset utstyr som kan være vanskelig/dyrt å få tak i. I andre tilfelle vil imidlertid elementær informasjon om hvilke klær som trengs for å kunne være ute sommer og vinter være tilstrekkelig.

Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale:

- At aldersgrensen på 26 år for fritids- og aktivitetshjelpemidler og proteser fra Folketrygden fjernes
- At det etableres enkle utlånsordninger i regi av hjelpemiddelssentralene og kommunene for korttidsutlån av aktivitets/friluftslivsutstyr og at det gis informasjon til brukerne om tilbudet.
- At det i regi av friluftslivsorganisasjonene og funksjonshemmedes organisasjoner utarbeides veilednings/-idèhefter om klær og personlig utstyr

4.9 Ledsager/assistent

Noen funksjonshemmede er avhengige av assistanse for å komme seg ut i naturen. Noen kommuner har fritidsassistentordning, men denne ordningen kunne med fordel være langt mer utbredt. Det er viktig at ledsagerordningen aksepteres der det er aktuelt innenfor friluftslivsområder og/eller aktiviteter, dvs at ledsagere får gratis adgang.

Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale:

- At en videreutvikler og utbrer ordningen med fritidsassistent som finnes i noen kommuner.
- At en sørger for at ledsagerordningen aksepteres der det er aktuelt innenfor friluftslivsområder og/eller aktiviteter, dvs at ledsagere får gratis adgang.
- At det utvikles og arrangeres kurs i ledsaging i friluftsliv i samarbeid mellom friluftslivsorganisasjonene, idrettsorganisasjonene og de funksjonshemmedes organisasjoner

4.10 Transport

Funksjonshemmede kan oppleve problemer i forhold til å komme seg ut i naturen og å delta i aktiviteter fordi de ikke kjører bil selv. Noen har tilbud om TT-reiser, som er en fylkeskommunalt administrert transportordning for funksjonshemmede. Slik transport gis i form av transport med taxi eller spesialbil, men i de fleste fylker er antallet reiser svært begrenset. Dette er for mange en hindring.

Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale:

- At tilbudet om TT-reiser til transport for funksjonshemmede bedres
- At det etableres samarbeid mellom kommunene og frivillige organisasjoner som kan gi et tilbud om transport.

4.11 Samarbeid og brukermedvirkning

Samarbeid mellom ulike aktører er viktig i arbeidet med å bedre funksjonshemmedes muligheter til friluftsliv. Prinsippet om brukermedvirkning må ivaretas og brukemedvirkning må følge alle prosesser og herunder både planlegging, tilrettelegging, organisering av aktiviteter og utarbeidelse av informasjon.

I arbeidet med å ivareta og sikre attraktive arealer for friluftsliv er det sentralt at det etableres et samarbeid mellom friluftsråd, kommuner og fylkeskommuner og kommunale råd for funksjonshemmede og funksjonshemmedes organisasjoner. Mulighetene til friluftsliv for alle må tas på alvor i fylkeskommunal og kommunal planlegging. Til hjelp for å gjennomføre dette i praksis er det utviklet modeller for brukermedvirkning gjennom Miljøverndepartementets prosjekt *Planlegging for alle*. Det er også utviklet et opplæringsprogram i forbindelse med dette prosjektet.

Som tilbydere av friluftslivsaktiviteter er friluftslivsorganisasjonene sentrale, men i et folkehelseperspektiv vil også kommunehelsetjenesten være en sentral aktør i forhold til å sørge for aktivitet på et minimumsnivå for å sikre en akseptabel helsetilstand for den enkelte. Idrettsorganisasjonene kan også gi viktige bidrag. Sist, men ikke minst er aktivitet i regi av skoler, SFO og barnehager viktig.

Samarbeid mellom ulike aktører er sentralt for å utvikle et totalt sett best mulig tilbud. I tillegg til samarbeid om konkrete tiltak kan det å rekruttere funksjonshemmede til styreverv og andre verv i de ulike friluftslivsorganisasjonene bidra til å utvikle et bedre tilbud. Det å rekruttere personer med friluftslivserfaring til verv i funksjonshemmedes organisasjoner vil kunne ha tilsvarende effekt.

Arbeidsgruppen ser på samarbeidet i arbeidsgruppen om det foreliggende oppdraget som en viktig start på et bedre samarbeid mellom etater og organisasjoner med ansvar og interesser for funksjonshemmede og friluftsliv. Gruppen ser det som viktig at det samarbeidet som er etablert kan videreføres og kobles opp mot oppfølging av tilrådingene i foreliggende utredningen. Arbeidsgruppen kan da bidra til å videreføre og dra i gang samarbeid mellom aktuelle organisasjoner og etater både nasjonalt, regionalt og lokalt. I dette arbeidet er det viktig å bygge på samarbeidsstrukturer som en allerede har og utvide/justere disse. Arbeidet må gjøres så enkelt og målrettet som mulig.

Arbeidsgruppen mener det bør være en sentral samarbeidsgruppe, men ser det samtidig som viktig å satse lokalt og regionalt. Konkret aktivitet må skje lokalt. Blant annet kan dette skje ved at integreringskonsulentene i Norges Funksjonshemmedes Idrettsforbund (NFI) i samarbeid med friluftslivsorganisasjonene og funksjonshemmedes organisasjoner videreutvikler og forsterker sitt arbeid med å kombinere idrett og friluftslivsaktivitet. Alternativt bør en vurdere å sette av ressurser til en tilsvarende ordning i regi av friluftslivsorganisasjonene.

Lokalt er det en utfordring at mange kommuner ikke har et råd for funksjonshemmede og heller ikke lokale organisasjoner. Disse kommunene vil ofte være små kommuner som kanskje heller ikke har etablerte friluftslivsorganisasjoner eller ansatt miljøvernleder og m.a.o. ikke, eller bare i liten grad, har personer som ivaretar friluftslivsinteressene generelt eller funksjonshemmedes friluftslivsinteresser. I St.meld. nr. 40 (2002-2003) "Nedbygging av funksjonshemmende barrierer" konkluderer en med at kommunene står fritt i å vurdere hvordan de vil organisere arbeidet sitt, men at de skal ha en form for brukermedvirkning.

Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale:

- At arbeidsgruppens arbeid videreføres i et permanent rådgivende utvalg som møtes 2-4 ganger per år. Møtepunktene kan være knyttet opp til oppfølging av gruppens anbefalinger.
- At det utarbeides en matrise for samarbeid som viser hvilke etater og organisasjoner på nasjonalt/regionalt/-lokalt nivå en har å spille på
- At en etablerer og videreutvikler samarbeidsnettverk regionalt og lokalt og herunder videreutvikler integreringskonsulentenes arbeid med å kombinere idrett og friluftsliv
- At råd for funksjonshemmede i fylker og kommuner setter friluftsliv for funksjonshemmede på dagsorden
- At en både i friluftslivsorganisasjonene og funksjonshemmedes organisasjoner bidrar til at friluftsliv for funksjonshemmede blir satt på dagsorden gjennom gjensidig representasjon i styre/arbeidsutvalg og lignende.

4.12 Økonomi

Generelt er det arbeidsgruppens inntrykk at arbeid med å sikre friluftslivet enten det gjelder å ivareta allemannsretten, sikre attraktive arealer eller bidra til aktivitet, i liten grad prioriteres med økonomiske midler. Denne mangelen på økonomisk prioritering rammer også friluftsliv for funksjonshemmede. Samtidig med at friluftsliv som sådan nedprioriteres strammes det stadig inn i kommunene, f.eks. på tiltak for psykisk utviklingshemmede. Det sier seg selv at summen av to nedprioriterte områder gir et stort potensial for forbedring.

Arbeidsgruppen ser det som positivt at det ble satt av ressurser til det arbeidet som nå har resultert i den foreliggende utredningen. Nytte-

verdien av denne ressursinnsatsen er imidlertid sterkt avhengig av at det blir satt av midler til å følge opp utredningens anbefalinger og konklusjoner.

Dette kan skje bl.a. gjennom justeringer i rammene og økning av bevilgningene til flere ulike tilskuddsordninger. Dette gjelder blant annet spillemidler, miljømyndighetenes tilskudd til naturforvaltningstiltak, tilskudd knyttet til overskudd fra TV-spillet EXTRA, fylkesmannens tilskudd til velferds og ferietiltak for funksjonshemmede m.fl. Det bør generelt legges bedre til rette for at disse ordningene i større grad enn i dag kan nyttes til friluftslivstiltak generelt og til friluftslivstiltak for funksjonshemmede og både til fysisk tilrettelegging, informasjon, aktivitet m.m. I alle tilfelle må rammene for tilskuddsordningene så langt det er behov endres slik at integrering av og tilgjengelighet for funksjonshemmede blir en selvsagt del av vurderingene som skal gjøres ved fordeling av midler.

Fram til 2001 var det på MDs budsjett en tilskuddsordning til lokale friluftslivstiltak. Denne ordningen medførte en betydelig innsats i kommunene for å legge til rette for friluftsliv som etter at tilskuddsordningen fra 1999 gradvis ble redusert, mer eller mindre har opphørt. For muligheten til å legge til rette for friluftsliv lokalt har det m.a.o. vært klart negativt at denne tilskuddsposten forsvant. Arbeidsgruppen mener derfor en bør vurdere å gjeninnføre en slik ordning. Tilsvarende gjelder for fylkesmannens tilskudd til velferds og ferietiltak for funksjonshemmede. Heller enn å avvikle ordningen slik det er foreslått i St.meld. nr. 40 (2002-2003) "Nedbygging av funksjonshemmende barrierer", bør en vurdere å justere ordningen og stimulere til at den brukes til friluftslivstiltak for funksjonshemmede.

Når det gjelder spillemidler er det gruppens oppfatning at det er behov for økte bevilgninger til friluftsliv, særlig til aktivitetstiltak. En bør også vurdere kriteriene for tildeling og i den sammenheng vurdere mulighetene for enklere søknadsprosedyrer for mindre kostnadskrevende tiltak.

Det bør legges bedre til rette for at overskuddet fra TV-spillet EXTRA som forvaltes av stiftelsen Helse og Rehabilitering kan nyttes til friluftslivstiltak i regi av friluftslivs organisasjoner og funksjonshemmedes organisasjoner.

I tillegg til de utfordringene som kan løses gjennom justeringer og økning i tilskuddsordninger, er det og behov for at det settes av ressurser til oppfølging av det samarbeidet som er etablert gjennom arbeidsgruppen og til utvikling av ytterligere samarbeid samt til de utrednings- og utviklingsoppgaver m.v. som foreslås i utredningen. Det er behov for innsats og ressurser fra flere ulike departement.

Avgift for deltakelse i ulike foreninger, for deltakelse i aktiviteter og for jakt- og fiskekort er også et område der en bør vurdere endringer. I dag betaler funksjonshemmede lik avgift, for et fiskekort, for deltagelse i en forening osv. som alle andre. I praksis drar de kanskje nytte bare av en liten del av tilbudet, for eksempel bare èn fiskeplass langs en gitt elvestrekning der det for andre er mulig å fiske på hele strekningen.

<u>Aktuelle tiltak som arbeidsgruppen vil anbefale</u>:

- At det gjøres en gjennomgang av aktuelle tilskuddsordninger med sikte på å øke tilskuddene til friluftsliv generelt og til friluftsliv for funksjonshemmede spesielt
- At det gjøres en gjennomgang av aktuelle tilskuddsordninger for innarbeiding av krav om vurdering av tilgjengelighet for og integrering av funksjonshemmede i tiltak som får støtte
- At det gjøres en gjennomgang av reglene for tildeling av spillemidler med sikte på enklere søknadsprosedyrer og mindre bastante krav, for eksempel til avtale med grunneier for mindre kostnadskrevende anlegg.
- At en gjeninnfører en tilskuddsordning for tilskudd til lokale friluftslivstiltak
- At ulike foreninger, grunneierlag osv. går gjennom sine avgifter med sikte på å skape bedre samsvar mellom betaling og tilgjengelig tilbud.